

Poëtisch verzet tegen de teloorgang van de natuur

 gentleest.be/leestips/verloren-woorden-een-betoverboek-poëtisch-verzet-tegen-de-teloorgang-van-de-natuur

Leestip van [Stef Craps](#)

A book must be the axe for the frozen sea within us. / Ein Buch muß die Axt sein für das gefrorene Meer in uns. (Franz Kafka)

3 februari 2020

Enkele jaren geleden woedde er in Groot-Brittannië een discussie over de beslissing van een gezaghebbend kinderwoordenboek om allerlei woorden te schrappen die verband houden met de natuur. Die woorden moesten plaats maken voor termen uit het dagelijkse leven van de internetgeneratie. Ekster, kastanje, paardenbloem en winterkoning werden vervangen door blog, breedband, chatroom en cut-and-paste, om maar een paar voorbeelden te geven. Verschillende schrijvers trokken aan de alarmbel. Zij vonden het compleet onverantwoord dat woorden die te maken hebben met de alsmaar krimpende natuur zo in de vergetelheid dreigden te belanden. Dat zou er namelijk nog toe bijdragen dat kinderen hun voeling met de natuur verloren.

The Lost Words: A Spell Book komt voort uit die discussie. Het boek verscheen in het Engels in 2017 en is sinds kort ook verkrijgbaar in het Nederlands, onder de titel *Verloren woorden: Een betoverboek*. Het is een poëzie- en prentenboek voor kinderen—maar eigenlijk ook voor volwassenen—over die geschrapte natuur-woorden. De auteurs zijn de Britse natuurschrijver Robert Macfarlane en de illustrator Jackie Morris. Morris tekende; Macfarlane schreef gedichten bij haar tekeningen. De vertaling is van de hand van de Nederlandse kinderboekenauteur Bibi Dumon Tak.

Ik lees zelf veel boeken elektronisch, op een tablet, maar dit is een van die boeken waarvan je absoluut een gedrukt exemplaar moet hebben. Je wil het kunnen vasthouden, want het is ongelooflijk mooi als materieel object. Het is een luxueus uitgegeven grootformaatboek dat 20 gedichten bevat over planten en dieren die in de vergetelheid dreigen te geraken of al geraakt zijn. Macfarlane noemt die gedichten zelf “bezweringsen” en het boek een “betoverboek” omdat het planten en dieren op poëtische wijze nieuw leven inblaast.

De inleiding geeft het opzet van het boek goed weer:

"Er was eens een tijd waarin woorden begonnen te verdwijnen uit de taal van kinderen. Ze verdwenen zo geleidelijk dat bijna niemand het merkte—ze verdampten als water op steen. Het waren woorden die kinderen gebruikten om de natuur om hen heen te benoemen: adder, boshyacint, braamstruik, eikel, heide—weg! Kastanje, leeuwerik, otter, raaf, wezel... allemaal weg! De woorden raakten verloren: niet langer levend in kinderstemmen, niet langer actief in hun verhalen.

In je handen houd je een bezweringsboek dat deze verdwenen woorden terug moet toveren. Dus: lees, spel, vind en vertel. Het gaat over dingen die we kwijt zijn, die we rijk zijn, die zich hebben verstopt, die zich hebben ontpopt. Sommige woorden verhuld, andere verguld. Zoals de veertjes van de putters die als spreuken over de bladzijden fladderen—en het bevat geen gedichten maar allerlei bezwingen die door de kracht van het hardop benoemen dromen en liedjes zullen oproepen. Die de verloren woorden zullen terugbrengen naar onze verhalen, in het oog en in het hart."

De gedichten (of bezwingen) op zich zijn al schitterend, maar wat het boek nog een extra dimensie geeft, zijn de prachtige illustraties. De illustraties en de gedichten zijn in feite sterk genoeg om elk een boek op zich te vormen, maar de combinatie van de twee biedt een enorme meerwaarde. We zijn vaak geneigd het beeld te beschouwen als zijnde ondergeschikt aan het woord, maar hier zijn ze beide evenwaardig. Woord en beeld zijn nauw met elkaar verweven en spelen op elkaar in.

Het boek heeft een structuur die even simpel als ingenieus is. Elk gedicht wordt voorafgegaan door een dubbele pagina met een wat schetsmatige illustratie waarin de plant of het dier waarover het gaat afwezig is. Je ziet vaak enkel een silhouet. Die illustratie is aangevuld met gouden en anderskleurige letters. Die anderskleurige letters vormen samen de titel van het gedicht in kwestie, altijd de naam van de plant of het dier. Op de volgende dubbele pagina vind je aan de linkerkant het gedicht en aan de rechterkant een gedetailleerde tekening. Elk gedicht is een acrostichon of lettervers. De beginletters van elke regel van boven naar beneden gelezen vormen telkens ook weer de titel van het gedicht. De derde dubbele pagina, ten slotte, bevat een grote afbeelding van het onderwerp in zijn natuurlijke omgeving. Het is alsof het gedicht de plant of het dier, die aanvankelijk afwezig waren, opnieuw tevoorschijn heeft getoverd en vervolgens heeft teruggeplaatst in het ecosysteem waarvan het deel uitmaakt. Datzelfde patroon herhaalt zich voor een twintigtal verloren woorden zoals adder, boshyacint, bramen, eikel, ekster, heide, ijsvogel, klimop, leeuwerik, raaf, wilg en winterkoning.

Verloren woorden verzet zich tegen de teloorgang van de natuur en de verloedering van het leefmilieu, en doet dat op een subtiele, indirecte, bij uitstek artistieke manier. Het is geen propaganda, geen politiek pamflet. Het preekt niet, het geeft de lezer geen boodschap mee, maar haar hij of zij leert de natuur dankzij dit boek wel opnieuw te appreciëren. Het boek blaast planten en dieren die verloren dreigen te gaan als het ware nieuw leven in. Het gaat dus over veel meer dan louter een lexicografische discussie over welke woorden er al dan niet thuishoren in een kinderwoordenboek. Het gaat niet alleen over verloren woorden, maar ook en vooral over een verloren wereld, of althans een wereld die wij dreigen te verliezen—dat maakte het IPBES-rapport van mei 2019 over het dramatische verlies aan biodiversiteit dat ons de komende decennia te wachten staat pijnlijk duidelijk. Het is dus echt een boek voor onze tijd van ecologische ontwrichting.

Het zal de wereld niet redden, maar het bewerkstelligt wel iets: het verandert de lezer, ook al is het maar een heel klein beetje. Het geeft hem of haar een hernieuwd respect voor planten en dieren, en maakt dat de lezer met een andere blik naar de natuur kijkt. Het is wat men in het Engels een "labour of love" noemt: gemaakt met veel liefde voor de taal, voor de kunst en voor de natuur. Het is duidelijk ook met veel liefde vertaald naar of

herschreven in het Nederlands, want de vertaling is een waar huzarenstukje. Wat het boek ontroerend maakt, is dat het de magie van kunst en literatuur tegenover de teloorgang van de natuur plaatst. Als volwassen lezer weet je dat je wat dood is niet tot leven kan wekken; dat wat kapot is gemaakt, niet zo makkelijk te herstellen valt. Maar dit boek weigert zich bij dat soort “ecorealisme” neer te leggen. Het durft te dromen, en net daardoor geeft het hoop, biedt het balsem voor de ziel, gaat er een bepaalde troost van uit.

Het doet mij in dat opzicht denken aan een voorstelling waarmee het toneelgezelschap Ontroerend Goed de voorbije zomer hoge ogen gooide op het Fringe-theaterfestival in Edinburgh en die begin mei 2020 ook weer in Gent te zien is: *Are we not drawn onward to new erA*. Het betreft een toneelstuk waarin de vernietiging van de natuur op de scène wordt getoond, maar in de tweede helft van de voorstelling op onwaarschijnlijke wijze ongedaan wordt gemaakt, met louter artistieke middelen. Je weet dat het eigenlijk niet kan, maar je wil er tegelijk in geloven. Dat is iets wat misschien een kleine kentering teweeg brengt in de toeschouwer: het stukt brengt hem of haar een ecologisch bewustzijn bij. Dit boek doet dat ook: het probeert onze relatie tot de natuur te herstellen. Het komt voort uit een verlangen om de diversiteit van de natuur die onder druk staat te vrijwaren door ons verwondering bij te brengen voor het weinige wat er ons nog van rest.

Bij wijze van voorproefje haal ik graag één fragment—één betovergedicht—aan, over de wilg. Het gedicht suggereert dat de natuur niet gevat kan worden in menselijke denkkaders en betekenisystemen, dat ze eindeloos mysterieus is. Het stimuleert een houding van nederigheid en openheid voor het mysterie en de andersheid van de natuur—een rode draad die door het hele boek loopt. Het gedicht is opgevat als een dialoog tussen een mens en een wilg. Eerst hoor je de mens, die de taal van de wilgen wil begrijpen, dan de wilg, die hem of haar uitlegt dat dat onmogelijk is, en dat patroon herhaalt zich:

Wanneer de wind waait, wilg, en je takken wuiven,
zou je dan, terwijl wij luisteren, iets willen fluisteren, zodat wij
leren welke woorden je lange bladeren laten gaan?
Fluister maar terwijl de wind waait en je takken
wuiven, wilg, dan luisteren we een dag, een week, een jaar,
tot we weten wat wilgen zeggen, wat ze bespreken met elkaar.

*Iedereen mag, als de wind gaat waaien en de takken zwaaien, bij ons
wilgebomen komen schuilen, een jaar, een week, een dag, maar
nooit zul je horen wat we zeggen, wat wij wilgen overleggen.
Lang kun je talmen, je oren stevig duwen tegen onze bast, maar*

*nooit zul je onze sappen snappen, en nooit zul je als bladeren
spreken, je wortels in de modder steken—
want wij zijn wilgen en jullie niet.*

Laat ons je binnenste binnen zien, wilg, o toon ons
je bezemtak, je scheut, je nerf, je knoest, je wit,
je ruwste bolster, je blankste pit die niemand ziet.

*Geen geroep, geen verhalen, geen enkel gesprek van onze kant,
zelfs al leer je berks, beuks, vliers of populiers,
dan nog leer je nooit een woordje wilgs—want wij zijn wilgen
en jullie niet.*

Paradoxaal genoeg laat dit gedicht de wilg spreken in een taal die wij begrijpen over de onmogelijkheid dat wij de taal van de wilgen ooit zouden kunnen begrijpen. Dat is de magie van kunst en van literatuur: zij maakt het onmogelijke mogelijk. Zij laat de natuur ons toespreken; zij brengt een verloren (of bijna verloren) wereld opnieuw tot leven. En zij doet dat in de hoop dat wij wat meer oog gaan hebben—en respect gaan opbrengen—voor die wereld. Wat mij betreft, is dat een bijzonder mooie én troostende gedachte.

Gelezen en goedgekeurd

Titel:

Verloren woorden : een betoverboek

Auteur:

Robert Macfarlane

pagina's:

[128] p. : ill.

Genre:

Gedichten

Uitgeverij:

Em. Querido's
Uitgeverij

ISBN:

9789021415451

Materiaal:

Boek

Onderwerp:

Natuur

Sfeer:

Confronterend,
Kleurrijk,
Troostend

